

I ПРОУЧАВАЊА ЕПСКЕ БИОГРАФИЈЕ У СРПСКОЈ ФОЛКЛОРИСТИЦИ

Епски импулс, изузетно развијен у усменом стваралаштву српског народа, оснажиле су свакако историјске околности у низу бурних преокрета на раскрсници путева истока и запада. Помени о трајању те поезије сежу до IV столећа, први стихови забележени су 1497, рукописне песмарице сачуване су од краја XVII века. Ипак, сведочанства би остала тек честице културне историје, без Вукових збирки, утицаја које су извршиле на јужно-словенском терену и признања изречених у ученим круговима Европе. Вукове антологије подстицале су и сабирање грађе и њено изучавање, посебно усмерено на услове трајања и одлике народне епике. Самим тим, особености биографија јунака осветљаване су у зависности од научних полазишта и теорија.

1. Вукова епска трилогија

Осврт на обимну литературу о српским „јуначким“ песмама не указује само на изузетност интересовања, већ и на утицаје различитих метода и схватања традиције у европским и јужнословенским оквирима. Истим питањима бавили су се историчари националне, културне и књижевне прошлости, филолози и фолклористи, било да су пажњу усмеравали на појединости, склопове мотива и кругове варијаната, или су тумачили процесе изградње епских модела. Сложеност материјала допуштала је и разноврсност приступа у чланцима, студијама, монографијама, историјама књижевности и антологијама. Али, први редови кратке Вукове белешке, штампане уз песму о Марковом лову са Турцима, навестили су динамичне токове потоњих проучавања.

Настојећи да појасни читаоцу оно што су знали певачи, казивачи и слушаоци, као активни учесници усмене комуникације, Вук је срочио упечатљиву напомену о најпознатијем епском јунаку балканских простора:

„За овога сербскога Херкулеса повест писмена врло мало опомиње, према његовим делима, која народ прости, сербски и бугарски, о њему приповеда и пева. Гди се год сербски језик чује, ту се чују и песме о њему, које се онајвише почињу: Пије вино Краљевићу Марко...Он заиста да није био некакав особит човек, не би се такове небројене приповедке о њему, између народа, распрострањити могле, нити би се толико његово име певало и славило...“ (Вук, *Пјеснарица*, стр. 106–108).

Каснија изучавања епског песништва као да су проклијала из ових Вукових размишљања. Реконструисани су односи историје и поезије, разлози популарности и разнолике обраде сижеа у националним срединама. Научници су се бавили интернационалним мотивима и компаративним испитивањима, досезањем до архаичних слојева традиције, саодносима митолошких, религијских, друштвених и песничких чинилаца у вишевековном конституисању животописа епских јунака. Издвајане су епске формуле, истраживани модели и тематски кругови.

Већ тада, 1814, Вук је назначио и принципе сопствене класификације, распоредом песама које се, „мужественим, познатим сербским гласом, уз гусле певају и које у себи као неке повести садржавају“. Кратки коментари и поднаслови из прве и друге *Пјеснарице*¹, упечатљиво су указивали на повезаност епске стилизације са историјским реалијама. Управо ти проблеми били су најизазовнији при разумевању и истраживању епике српског народа.

Сећања на даљу и ближу националну прошлост, моделована у епском сазвучју, окосница су Вукове систематизације грађе, потпуно изведене у његовој класичној редакцији *Српских народних пјесама*. Кохерентан, ефикасан и аргументован самом поезијом, Вуков систем, успостављен другом, трећом и четвртном књигом бечког издања, постаће темељ свих будућих размишљања о националној епизи. Његова „старија“ времена обухватала су епску стилизацију јунака који припадају периодима самосталне феудалне државе, до „пропасти царства и господства српског“. Подвиге хајдука и ускока из дугог ропства од XV до XIX века Вук је унео у трећи том своје антологије, означивши их као „пјесме јуначке средњијех времена“. Опеване борбе за слободу црногорских племена и војевања „српске револуције“ током Првог и Другог устанка склапала су епска „новија“ времена.

Пред једноставног и прегледног хронолошког принципа, Вук је формирао и уже тематске кругове, што је указало на привлачност појединих епских имена, око којих су се груписали мотиви. Не образлажући очигледну логику таквог редоследа, препустио је да естетски најуспелије варијанте успоставе нит биографија, делимично или потпуно развијених у традицији. Стихови су се односили на рођење и порекло јунака, истицали су њихове атрибуте, приказивали сродне и разнолике женидбе, породичне и друштвене односе. Песме различитих певача пратиле су славне мегдане, кржаве бојеве, унутарње конфликте и поступке ликова на разноликим поприштима, све до болесничке постеље, царства небеског или смрти усред митских станишта, до мучења и губилишта. Кроз Вукове збирке

---

¹ *Пјеснарица*, стр. 115, 124, 265–266, 274, 279, 301, 311, 314, 319. Те Вукове белешке или поднаслови односе се на поједине историјске личности и догађаје (Гуша Буљубаша, бој на Мишару; о Новаку, Радивоју и Грујици, Бају Пивљанину и бегу Љубовићу, о боју на Салашу, Црнобарац Станку, двобоју због Кулинове сабље).

су се смењивали слични, али и самосвојни – владари, њихови витезови, заточници и издајници, заштитници народа, харамбаше и ускочки прваци, одметници и бунтовници, кнезови, раја и њихов вожд, демонски и историјски непријатељи.

Важност историјске позадине у којој се не сабирају само услови за епску стилизацију, већ и емотивно ангажовање певача и слушалаца назначио је Вук и напоменама у песмарицама. Својеврсна поетичка начела изложио је у предговорима лајпцишком и бечком издању знаменитих збирки. Његова сведочења била су уверљива, јер је сакупљач припадао тој, усменој традицији и култури, разумевао је сложеност стваралачког тренутка, околности прихватања и преношења варијаната. Осећајући и сам национални занос који је покретао надахнуће стваралаца и пажњу слушалаца, Вук није пропустио да издвоји битну разлику између уметности речи и историјске чињенице. „У историји се гледа истина, а у песми се гледа како је измишљено и намјешћено“, писао је кнезу Милошу 1823, а тај став поновио је и десет година касније на самом крају предговора последњег лајпцишког тома Српских *народних пјесама* (Вук, СНП, IV, стр. 407). Ипак, особен доживљај света, тип „духовне заокупљености“² и поимање саме епике, учинили су да се интензивно пажња научних кругова усмери управо на однос историје и поезије. Мада се епско песništво осветљавало и у другачије заснованим приступима, најобимнија литература ширила се око откривања података о историјским личностима, запамћеним у традицији и опеваним у поезији.

2. Основни приступи епским биографијама

Посебан замах утврђивању историјске заснованости епских портрета дала је позитивистичка школа, мада се не може занемарити ни национални полет истраживања сопствене повеснице, откривање докумената и споменика из давнина. Са изузетним жаром проучавани су архиви, списи манастирских и породичних библиотека, родослови, житија, повеље и посланице, дела старих песника и хроничара. Иако су та открића ширила хоризонте критичке историографије, сазнања су неретко прислањана уз епске стихове, било да им се оспоравала вредност због „нетачности“ или се тежило ка успостављању аналогија између епских јунака и података о знаменитим и заборављеним личностима.

У реконструкцији сложених односа чињеница и поезије значајно решење понудио је Стојан Новаковић, који се и сам бавио последњим Бранковићима у историји и народном певању, биографијама Растка Немањића, владара из светородне лозе, Марка Краљевића и његовог оца краља

---

² A. Jolles, *Jednostavni oblici*, Zagreb, 1978.

Вукашина Мрњавчевића, косовских јунака, Облачића Рада. Новаковићева пажња усмеравала се и на изворе традиције, као и на реалије стилизоване у поезији (калпак и челенка, хералдика, одредбе Душановог законика). Према његовим запажањима историја је „најчвршћи постамент“ епици и предању, али је изузетно важно истражити и процесе памћења догађаја у традицији – „обраду, која их толико одмакне од првобитног и истинитог стања њиховог“.³ Само мишљење, формирано у усменом стваралаштву, Новаковић издваја као посебан и особен извор „историјских знања“. Уочавајући удео временске и емотивне дистанце у памћењу колектива, он је запажао процесе наслојавања, фрагментарност, „колорит“ стилизације усмене баштине и њену повезаност са писаним споменицима културе и књижевности. Посебна заслуга му припада и због тога што противречна мишљења мири, о чему сведочи и његов термин „народна историјска традиција“ и закључци: „колико би било погрешно примити народну традицију као објективну слику догађаја, не мање би било погрешно и одбацити је само зато што није потпуно објективна слика догађаја.“⁴ Новаковић је такође међу првима назначио недостатке хронолошког низања епике, указујући на могућности тематске класификације, „по унутрашњем зрну производа, без обзира на имена.“⁵

Оновремену полемичку страст, усмерену на односе између историје и поезије, распламсала су посебно открића до којих су, независно један од другог, дошли Иларион Руварац и Љубомир Ковачевић⁶. Њихова истраживања оспорила су усмено преношена „знања“ о смрти последњег владара из династије Немањића. Мотив о царубиству издвојио је у традицији као крвника Вукашина Мрњавчевића, иако су историјске чињенице, склопљене након пет векова, пружале сасвим другачију слику. Независно од нових сазнања, мишљења уврежена у традицији, у епским песмама, приповеткама, предањима, пословицама непоколебљиво су утицала на представе о ликовима и успостављен систем њихових поетских биографија.

Диспропорцију између историје и усмене епике посебно је истицао оформљен лик Марка Краљевића. Није зато случајно што су различита тумачења покушавала да утврде разлоге због којих је судбина маргиналног хришћанског краља у султановој служби континуирано привлачила интересовања балканских народа. Поред различитих теорија о Марковој популарности, домишљаних током два века, треба издвојити студију Вагро-

³ С. Новаковић, *Историја и традиција*, Београд, 1982, стр. 7

⁴ Исто, стр. 12.

⁵ С. Новаковић, *Стара народна песма о одласку Св. Саве у калуђере. Приложак литерарно-историјском проучавању српских народних песама*, Отаџбина, Београд, 1880, књ. IV, стр. 46.

⁶ И. Руварац, *Две студентске расправе*, Нови Сад, 1884; Љ. Ковачевић, *И опет: краљ Вукашин није убио цара Уроша*, Годишњица Николе Чупића, VI, 1884.

слава Јагића⁷, у којој су први пут на основу саме песничке грађе изложени елементи једног епског „житија“.

Први речник јунака заступљених у усменом стваралаштву саставио је Тома Маретић, мозаично, између студија о стилу народне епике и најзаступљенијих интернационалних мотива. Основне напомене о историјским појединостима повезане су са подацима о варијантама из најзначајнијих збирки народне поезије. Две деценије старији био је Маретићев рад такође посвећен епским портретима, окупљеним око најзначајнијег догађаја из прошлости српског народа.⁸

Док се на једној страни трагало за историјским прототипом сваког опеваног јунака, развијани су и другачији приступи. Супротну струју, својеврсну деперсонализацију епике и поништавање историјске компоненте представљали су радови у којима је предност дата универзалној снази митског наслеђа. Но, проучаваоци попут Натка Нодила⁹ нису били оријентисани ка појединачним епским биографијама, већ су им веровања, песме, приповетке и кратке говорне форме пружале аргументацију при реконструкцији старијег религијског система или једног од његових сегмената. Оснивач критичке школе у српској историографији, Иларион Руварац био је заговорник митолошке теорије при изучавању народних епских песама. То се уочава и у његовом издвајању „јуначких скаски“, чија је основа „прастари митос“ и у студијама о појединим епским јунацима.¹⁰

Најзначајније резултате у том приступу, комбинованом са компаративним истраживањима религије и културе, оставио је Веселин Чајкановић.¹¹ Посебно је његова студија о српском врховном богу осветљавала сложеност процеса током којих су се за одређену историјску личност могли везивати интернационални мотиви и елементи из најдубљих слојева традиције. И Чајкановићу је епска поезија била тек један од извора помоћу којих је досезао до токова, значења и сегмената паганских представа у

---

⁷ V. Jagić, *Marko Kraljević u narodnim umotvorinama*, Archiv für slavische Philologie, Berlin, V, 1881, стр. 421–451, превод штампан у часопису „Slovinac“, Дубровник, 1882, V, стр. 370–376 и 385–389. Такође Јагићев приказ студије М. Халанског, *Южно-славянские сказания о Кралевице Марке в связи с произведениями русского былевого эпоса*, штампану у Archiv, XVI, 1894, стр. 229–235 и у V. Jagić, *Izabrani kraći spisi*, Zagreb 1948, стр. 508–513.

⁸ T. Maretić, *Naša narodna epika*, Zagreb, 1909; *Kosovski junaci i događaji u narodnoj epici*, Rad JAZU, br. 97, Zagreb, 1889.

⁹ N. Nodilo, *Religija Srba i Hrvata na glavnoj osnovi pjesama, priča i govora narodnog*, Rad JAZU, br. 77–100, Zagreb, 1885–1890.

¹⁰ И. Руварац, *Прилог к испитивању српских јуначких песама*, „Седмица“, 1857, бр. 6, 1858, бр. 7 и у *Две студентске расправе*, Београд, 1884. Митске елементе Руварац је посебно издвајао у песамама о Марку Краљевић, бановић Страхињи, о женидби српског цара Стјепана итд. Б. Сувајић, *Иларион Руварац и народна књижевност*, Београд, 2007.

¹¹ В. Чајкановић, *О српском врховном богу*, Београд, 1941; *Мит и религија у Срба*, Београд, 1973.

старој српској религији. На сличном путу, но више загладан у детаљ него у поетичке системе, Тихомир Р. Ђорђевић оставио је низ „бележака“ и студија које су указивале на синкретичну природу усменог стваралаштва и епске стилизације.¹² Супротни ток анализа, од етнографске подлоге ка тумачењима вишезначности епске песме, њених сегмената, протагониста и изворишта развио се у српској фолклористици с краја XX века.¹³ Један од првих проучавалаца који је указивао на богатство етнографског упоришта традиције био је и Тихомир Р. Ђорђевић. Дobar део његових студија, некада фрагментарних, невеликог обима, штампан је у периодичним публикацијама, дискретно упућујући на значај детаља у структури епске стилизације. Пратећи песничку грађу у ширем контексту националног фолклора, Ђорђевић је откривао како се етнографске и културно-историјске појединости сублимирају до слике, метафоре или формуле, укључене у поетичке системе усмених облика.¹⁴

Прва половина XX столећа бурно је била испресецана балканским ратним окршајима, политичким борбама, страдањима у Првом и Другом светском рату. Ипак, у деценијама затишја покренути су *Прилози проучавању народне поезије*.¹⁵ Четири годишта окупала су све научне ауторитете, централно место припало је епици, а део студија постао је незаобилазан за фолклористичка истраживања. Међу њима, међутим, нема посебних расправа о категорији епског јунака. Својеврсне синтезе уочавају се у приручницима школске намене, мада се усмена епика и целокупна народна књижевност појављују као тек један одељак таквих публикација. Само је Андра Гавриловић засебно обухватио историју народне књижевности,¹⁶ али је његов приступ епици остао у сенци незнатно старијег приручника.

Дело, настало на самом почетку новог столећа имало је много већи значај за статус усменог стваралаштва и изучавања епике. На први поглед непретенциозног наслова, *Преглед српске књижевности* Павла Поповића пресудно је утицао на проучаваоце и читаоце. Мада се усмена књижевност издвојила као битан чинилац и претходних књижевних историја, тек се са Поповићевим *Прегледом* народно стваралаштво учврстило

¹² Т. Р. Ђорђевић, *Белешке о нашој народној поезији*, Београд, 1939; *Наш народни живот*, I–IV, Београд, 1984.

¹³ Х. Диздаревић Крњевић, *Утва златокрила. Дело творност традиције*, Београд, 1997; М. Детељић, *Митски простор и епика*, Београд, 1992; А. Лома, *Пракосово*, Београд, 2002; З. Карановић, *Мотив забрањене воде у јуначкој традицији балканских Словена*, Књижевна критика, Београд, 1998, XXVII, стр. 35–45; *Братско-сестрински инцест између хијерогамije и родоскрвног греха*, Књижевна историја, Београд, 2002, бр. 118, стр. 293–305.

¹⁴ Т. Р. Ђорђевић, *Белешке о нашој народној поезији*, Београд, 1930; *Наш народни живот*, I–IV, Београд, 1984.

¹⁵ *Прилози проучавању народне поезије*, Београд, 1934–1939.

¹⁶ А. Гавриловић, *Историја српске и хрватске књижевности усменог постања*, Београд, 1912.

у виђењу националних литерарних епоха. Истовремено, почев од 1909. многобројна издања ове књиге, са библиографијом најзначајнијих радова или без ње, наметнули су Поповићеве ставове и веома их дуго одржали и у научним размишљањима о усменој епизи. Премда су се Поповићеве погледи темељили на Вуковим полазиштима, целокупан сложен и динамичан епски систем остао је зачаурен у хронолошком распореду „девет главних циклуса“¹⁷, у набрајању интернационалних мотива и најопштијем односу између историјских чињеница и епске поезије. Знатно мањег утицаја имале су обимне студије, посвећене појединим питањима. Значајне, различито усмерене компаративне прилоге оставили су, на пример, Никола Банашевић и Радосав Меденица.¹⁸ Док је Банашевић поредио певање о Марку са одјецима француске и италијанске витешке књижевности, Меденичин захват осветлио је сажетни склоп о неверству љубе, а варијантама о јунаку из „малене Бањске“ придружене су и обраде других, мање-више сродних тема.

Моделима епске стилизације много су се интензивније бавили страни слависти, међу којима је, на пример, Герхард Геземан испитивао и битне поетичке законитости епике¹⁹. На корпусу муслиманских певача Алојз Шмаус²⁰ је најпотпуније анализирао епску структуру, указујући на удео ширег контекста у изградњи саме технике, на елементе стилизације и поједине фолклорне моделе. На стабилност фабуларне матрице указивале су и студије Драгутина Костића и Бранислава Крстића, чији је индекс мотива капитално, јединствено дело у српској науци, обухватио обимну грађу усменог песништва словенских народа на Балкану.²¹ Подређена мотивском комплексу фолклора, епска биографија се успостављала на најопштијем

---

¹⁷ Осим неисторијског циклуса, Поповић издваја циклусе: Немањића, косовски, Краљевића Марка, Бранко-вића, Црнојевића, хајдучки, ускочки, ослобођења Црне Горе и циклус ослобођења Србије, П. Поповић, *Преглед српске књижевности*, Београд, 1931, стр. 55–91.

¹⁸ Н. Банашевић, *Циклус Марка Краљевића и одједи француско-талијанске витешке књижевности*, Скопље 1935; Р. Меденица, *Бановић Страхиња у кругу варијаната и тема о невери жене у народниј епизи*, Београд, 1965.

¹⁹ Г. Геземан, *Студије о јужнословенској народној епизи*, Београд, 2002.

²⁰ А. Schmaus, *Studije o krajinskoj epici*, Zagreb, 1953; Исти, *Studien zu balkanischen Balladenmotiven. 2. Die Fee entzzeit die Brüder*, Zeitschrift für Balkanologie, Hiesbaden, IV, 1966, стр. 100–138.

²¹ Д. Костић, *Старост народног епског песништва нашег*, Јужнословенски филолог, Београд, 1933, XII, стр. 3–74; Исти, *Неколико бележака о народној традицији*, Прилози проучавању народне поезије (ППНП), 1935, II, 2, стр. 156–169; Исти, *Два косовска циклуса*, ППНП, 1939, VI, 1, стр. 1–18. Б. Крстић, *Окултни мотиви у нашим народним песмама*, ППНП, 1934, I, 1, стр. 62–70; Исти, *Истовремени снови у нашим народним песмама*, ППНП, 1934, I, 2, стр. 184–187; Исти, *Природни снови у нашим народним песмама*, ППНП, 1935, II, 2, стр. 217–227; Исти, *Женидба човека вилом*, ППНП, 1937, IV, 1, стр. 99–118; Исти, *Indeks motiva narodnih pesama balkanskih Slovena*, Beograd, 1984.

плану, онако како традиција и усмено песништво обухватају религијске и етичке норме, односе у породици и држави, везе међу сродницима и сталезима, читав човеков животни пут.

Теорију формуле Милман Пери развио је поређењем Хомерових епова са актуалним певањем на терену Санцака. Његови и Лордови ставови, оспоравани и прихватани на јужнословенским просторима, у последњим деценијама старог миленијума донели су драгоцене резултате на нивоу поетичких истраживања епике, али и других усмених родова.

Ипак, најдуже се у српској фолклористици осећао утицај Павла Поповића, чему је допринео Војислав Ђурић, предговором *Антологији епских народних песама*.²² Више издања и велики тиражи наметали су путеве тумачењима и поимању епике и у научним круговима и у читалачкој јавности. Покушаји да се монографски, обухватно сагледа одређена епска биографија, остајали су усамљени²³. Чешће су се истраживања сводила на историографију²⁴, или су остајала на нивоу упрошћене синтезе.

Континуирано су се, међутим, разигравала размишљања о односу историје и поезије, при чему су најпривлачнији остали широка Маркова биографија и недокучивост његове популарности²⁵. Уосталом, пре но што ће уобличи прву историју српске народне епике, Јован Деретић се задржао на феномену историјске и поетске судбине краља Марка Мрњавчевића.²⁶

Од друге половине XX века предност над анализама појединачних епских биографија добио је процес стварања, однос појединца и традиције, певача, варијанте и слушалаца. Поред истраживања Владана Недића²⁷, и друге студије о репертоарима Вукових певача, у мањој или већој мери осветљавале су и стилизацију епских портрета²⁸. Ликови су осветљавани

²² В. такође: В. Ђурић, *Српскохрватска народна епика*, Сарајево, 1955.

²³ М. Клеут, *Иван Сењанин у српскохрватским усменим песамама*, Нови Сад, 1987; Љ. Пешикан-Љуштановић, *Змај деспот Вук – мит, историја, песма*, Нови Сад, 2002; И. Златковић, *Епска биографија Марка Краљевића*, Београд, 2006.

²⁴ Б. Десница, *Историја котарских ускока, I–II*, Београд, 1950–1951; Стојан Јанковић и ускочка Далмација, Београд, 1991; Р. Самарџић, *Усмена народна хроника*, Нови Сад, 1978; Р. Михалчић, *Јунаци косовске легенде*, Београд, 1989.

²⁵ Прву синтезу тих претпоставки дао је С. Ј. Стојковић, *Краљевић Марко. Литерарно истраживање узрока његове славе и популарности у српском народу*, Годишњица Николе Чупића, Београд, XXVII, 1907. Осврти се налазе и у: Љ. Зуковић, *Народни еп о Марку Краљевићу*, Београд, 1985; нав. антологији И. Златковића и М. Лукића.

О слојевитости Марковог лика: Н. Љубинковић, *Краљевић Марко – историја, мит, легенда*, Даница, Београд, II, 1994; А. Лома, Пракосово, стр. 103–106.

²⁶ Ј. Деретић, *Загонетка Марка Краљевића*, Београд, 1995.

²⁷ В. Недић, *Вукови певачи*, Нови Сад, 1981.

²⁸ С. Матић, *Наш народни еп и наш стих*, Нови Сад, 1964; Исати, *Нови огледи о нашем народном епу*, Нови Сад, 1972; Р. Меденица, *Наша народна епика и њени творци*, Цетиње-Београд, 1975; М. Матицки, *Српскохрватска граничарска епика*, Београд, 1974; Исти,

у пресеку кроз „циклусе“ Вукових збирки²⁹ и при поређењима са старијим записима, почев од В. Богишића, преко студија Б. Крстића, С. Матића и Р. Пешић³⁰, до најновијих истраживања.

Епске биографије издвајане су и при указивању на спреге између епике и средњовековне српске књижевности³¹. Концентрисање мотива око одређених епских имена и динамика преплета историје, митологије, прозе и поезије осветљавали су се у зборницима радова (о Новаку, Марку, светом кнезу Лазару, Карађорђу), из угла историчара и из разнородних перспектива фолклориста.

Са нарастањем литературе чинило се готово несагледиво обухватање досадашњих закључака, тим пре што су резултати историјских, компаративних и митолошких приступа били усмеравани ка појединачним јунацима. Драгоцени закључци указивали су на удео поетичких норми у обликовању мотива и ликова³², а жанровско–тематске анализе у приступу Н. Милошевић–Ђорђевић отвориле су просторе за истраживања структуре „неисторијских“ песама³³, веза са прозном грађом и елементима епског система. Неколике антологије, склопљене на преласку миленијума³⁴, усмерене на одређене тематске целине епике, поред синтезе досадашњих проучавања, приближиле су тежиште испитивања динамичним чиниоцима епских биографија.

Епика устанка, Београд, 1982; Н. Килибарда, *Поезија и историја у народној књижевности*, Београд, б. г.; Ј. Зуковић, *Вукови певачи из Црне Горе*, Београд, 1988; Н. Љубинковић, *Губи тници старца Милије, I–IV*, Расковник, Београд, бр. 47–54, 1987–1988.

²⁹ Усмерене више на рецепцију Вукове збирке, напомене уз песме представљале су економичне одреднице о појединим ликовима. Покушаји приближавања историјских личности епским портретима наговештавали су понекад тумачења и разлоге епских карактеризација: Н. Банашевић, *Белешке и објашњења*, В. С. Караџић, *Српске народне пјесме, књ. III*, Београд, 1954; Д. Костић, *Тумачење друге књиге Српских народних пјесама В. С. Караџића*, Београд, 1937; С. Матић, *Белешке и објашњења за другу књигу Српских народних пјесама В. С. Караџића*, Београд, 1958. В. такође: С. Кољевић, *Наш јуначки еп*, Београд, 1974; Исти, *Постање епа*, Нови Сад, 1998.

³⁰ В. Богишић, *Народне пјесме у старејим највише приморским записима*, Биоград, 1878, предговор; Б. Крстић, *Постанак и развој народних песама о косовском боју*, Рад III конгреса Савеза фолклориста Југославије, Цетиње, 1956, 1958; Р. Пешић, *Старији слој песама о ускоцима*, *Анали Филолошког факултета*, VII, Београд, 1967; *Орање Марка Краљевића*, *Летопис Матице српске*, јул–август, 1979.

³¹ Ј. Ређеп: *Прича о боју косовском*, Зрењанин, 1976; *Сибињанин Јанко, легенде о рођењу и смрти*, Нови Сад, 1992; *Убиство владара. Студије и огледи*, Нови Сад, 1998.

³² М. Вошковић–Stulli, *Sižei narodnih bajki i hrvatsko–srpskim epskim pjesmama*, *Narodna umjetnost*, Zagreb, 1962, св. 1, стр. 15–36.

³³ Н. Милошевић–Ђорђевић, *Заједничка тематско–сигејна основа српскохрватских неисторијских епских песама и прозне традиције*, Београд, 1971.

³⁴ М. Лукић–И. Златковић, *Антологија народних песама о Марку Краљевићу*, Београд, 1996, 2005²; С. Петровић, *Косовска битка у усменој поезији*, Београд, 2001; Б. Сувајић, *Епске песме о хајдуцима ускоцима*, Београд, 2003.

3. Ка типологији епских јунака

Након два века истраживања, сужавање епске биографије на једну од њених димензија било би данас свакако анахроно. Но, занемаривање архаичног комплекса традиције, негирање дотицаја између култура, заповстављање веза усмене и писане књижевности или елиминација историјске димензије, одузели би самом епском систему битне творачке импULSE. С друге стране полифонија методолошких полазишта носи опасности друге врсте, јер ширина и разнородност приступа могу угрозити кохерентност тумачења и поузданост закључака.

Управо такве слабости показала је класификација Андре Гавриловића, иако је овај заборављени историчар књижевности међу првима назначио важан удео жанровског система у стилизацији сижеа. Тежиште је ипак у Гавриловићевом прегледу епике било постављено на историчност сваке поетске биографије.

И Петар Бакотић покушао је да сачини другачију систематизацију целокупне народне књижевности.³⁵ Он је још 1937. издвојио осам светова, полазећи од приказаних догађаја и доминантних лица. Означивши борбу као примарну категорију, Бакотић је своју класификацију темељио на испољавању односа између „чуда“ и „стварности“, наглашавајући да усмено дело није једноставан одраз реалности. Иако су изразите општије, наджанровске тежње, ова подела се ипак заснивала на одликама усмених врста, а од издвојених типова херојски и витешки свет били су везани за епску поезију. Обимна студија ипак није могла унети пресудан преокрет у тумачење усменог стваралаштва, тим пре што је класификација била заснована на различитим критеријумима. Вуков хронолошко-тематски принцип, учвршћен Поповићевим циклусима, усмеравао је поделу епике. Покушаји успостављања додатне типологије остајали су махом усамљени, тим пре што је тешко издвојити полазиште које обухвата разнородне, активне компоненте епског система. Радосав Меденица је, на пример, сматрао нужним израду монографија о великим темама, око којих се концентрише већи број варијаната, независно од именовања јунака. Истовремено, Меденица је указивао и на додатну тешкоћу нових подела, истичући да се и питања стилских одлика морају уважавати, поред историјских и тематских аспеката³⁶. Класификација епике по темама, при том, нужно помера истра-

³⁵ P. Bakotić, *Pojav čuda i zakon reda u narodnoj književnosti*, Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena, Zagreb, 1937, XXXI, св. 1, стр. 1–66.

³⁶ R. Medenica, *Prilog pitanju klasifikacije i terminologije naših narodnih pesama*, Zbornik XII Kongresa jugoslovenskih folkloristov, Celje, 1965, Ljubljana, 1968, стр. 347–351.

живачко поље ка категорији јунака, а тиме се активирају и компоненте на којима почива епско-етички кодекс.³⁷

Онако како је своја истраживања усмерио ка реконструкцији старе српске религије, Веселин Чајкановић је извео и генезу епске поезије, у чијим коренима је препознавао компоненте култа предака. Ова типологија истицала је архаичне слојеве и интернационалне компоненте епског система, јер је обухватала: тужбалице, митске представе, бајке, новеле, скаске и легенде обрађене „на епски начин“³⁸.

Осим архаичне подлоге и обиља интернационалних елемената, изразита је и историјска димензија епике, која читавом систему даје локално-национални печат. Али, ни тај градивни чинилац није монолитан, јер степен историчности варира у односу на временско и просторно удаљавање певача/варијанте од епицентра опеваног збивања. На то, на пример, указују нијансе у портретисању јунака Првог и Другог косовског боја, територијална неуједначеност епске биографије Марка Краљевића, песме о почетку српске буне настале у Србији и Црној Гори. Полазећи управо од оваквих особености и поштујући Вукову троделну поделу, Видо Латковић је истакао разлике између хроничарских и мотивских модела. Док песма-хроника настаје непосредно након догађаја и испољава тек мање или веће одступање од чињеница, мотивске песме се одликују уопштеним, „конвенционалним сижеом и типизираним личостима“³⁹.

Ни Шмаусова типологија није била усмерена искључиво на категорију јунака, већ су се актери крајишке епике посматрали само као сегмент особене стилизације. Тек је на преласку XX у XXI век Јован Деретић⁴⁰ започео разматрања о модалитетима српске епике, примећујући да се уврежена разврставања тешко могу избећи „због традиције проучавања и због природе самих песама“. Понуђени типови су у основи преименовали Вукова епска времена (витешка или феудална епика, одметничка или хајдучка епика, ослободилачка епика), а систем је само употпуњен граничарском епиком, која је и сама веома комплексан феномен.⁴¹ Гранање епике по регионалном принципу свакако је могуће, о чему сведочи и студија Бориса Путилова⁴², али би се применом овог полазишта увећали проблеми у приступима иначе сложеног и слојевитог рода усменог стваралаштва. С

³⁷ М. Браун, на пример, посебно издваја победу над опасним противником, делање јунака-спасиоца, опозицију вера/невера, јуначко држање, трагику заплета. М.Браун, *Српскохрватска јуначка песма*, Београд-Нови Сад, 2004.

³⁸ В. Чајкановић, *О постанку и развоју српске народне епске поезије, Студије из српске религије и фолклора 1925–1942*, Сабрана дела, II, Београд, 1944, стр. 503–529.

³⁹ В. Латковић, *Чланци из књижевности*, Цетиње, 1953, стр. 24–25.

⁴⁰ Ј. Деретић, *Српска народна епика*, Београд, 2000, стр. 219

⁴¹ В. нав. студију А. Шмауса и М. Матицки, *Српскохрватска граничарска епика*, Београд, 1974.

⁴² Б. Николајевич Путилов, *Јуначки еп Црногораца*, Титоград, 1985.

друге стране, појединачне студије захватале су сегменте феномена епске биографије, указујући и на неке поступке индивидуализације.⁴³

Нови миленијум је показао да категорија јунака постаје посебно привлачна за проучавања усмене епике. Димезилову „трофункционалну идеологију“ теолошких и митолошких представа индоевропских народа предочио је Александар Лома, посебно примењујући ову типологију при тумачењу ликова Милијиних песама.⁴⁴ Соња Петровић сабрала је сву релевантну литературу у синтези о покушајима разврставања епских ликова⁴⁵, што је потврдило да се категорији јунака и то епских јунака много више простора давало у другим научним срединама. Полазећи од разнородних резултата фолклориста и теоретичара књижевности, Бошко Сувајцић је извео своју класификацију јунака, заснивајући је на универзалним бинарним опозицијама културе и канонским параметарима какви су функција, сиже и жанр⁴⁶. Детаљно обухвативши семантичко-сижејни потенцијал простора у који се смешта епски сукоб, Мирјана Детелић је шест елемената, битних за „идентитет јунака“, разврстала „у две групе: личне (одећа, коњ, оружје) и јавне (породица, двор, град)“.⁴⁷

4. Лик у структури епске песме

Портрети епских јунака, издвојени појединачно или посматрани у ширем контексту (жанра, фолклора, националне и цивилизацијске баштине, структуре уметничког текста итд) разликују се већ на нивоу номенклатуре. Епски развијено описивање физичког изгледа почива на законима формулативности. Али, опис може имати и сижејни потенцијал (нпр. лепота Грујице Новаковића → прерушавање јунака у девојку), мада се заснива на хиперболизацији која захвата лик, стас, одору и епске атрибуте. Осим препознатљивог изгледа, у особености епског јунака укључују се: локализација радње, издвајање породичних односа и статус на друштвеној лествици. Скупина тих елемената је у садејству и са номенклатуром ликова, а вишеструко се укључује у семантички потенцијал појединачног именовања (Реља од Пазара, Јанко од Котара, дијете Грујица, Јакша :

⁴³ М. Клеут, *О именовању фолклорних јунака*, Фолклор у Војводини, бр. 10, Нови Сад, 1998; *Презимена у народним епским песмама*, Зборник Матице српске за филологију, 1994.

⁴⁴ А. Лома, Пракосово, Београд, 2002, стр. 16–17, 103–123.

⁴⁵ С. Петровић, *О покушајима разврставања ликова у народној епизи*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, Београд, LXVIII–LXIX, 2004, стр. 91–103.

⁴⁶ Б. Сувајцић, *Јунаци и маске*, Београд, 2005. Типови су означени појмом „маске“: владара, хероја, витеза, зооморфна, демонска, соларна, лажна, аполонска, андрогина.

⁴⁷ М. Детелић, *Формулативност и усмена епска формула: атрибути бело и јуначко у српској десетерачкој епизи*, у зборнику: *Српско усмено стваралаштво*, Београд, 2008, стр. 128.

браћа Јакшићи или Југ : Југовићи, цар Немања или Лазар, краљ Вукашин, Гавран или Костреш харамбаша, протопоп Недељко, крчмарица Мара, Новак ковач, неимар Раде).

У мрежи мотива и наративних модела, кроз векове усменог преношења, епско име постајало је и само својеврстан сигнал, који покреће скуп значења, а тиме и битну емотивну ангажованост ствараоца и публике. Међутим, поређења епских биографија, формираних у истој традицији или различитим националним оквирима, откривају велики број заједничких, општих и универзалних чинилаца. „Костур“ конструкције епске биографије састоји се од елементарне хијерархије међуљудских односа, јер се у фиктивни свет јунака стилизовано пројектују породичне и друштвене реалије. Стилизација је заснована и на основама бинарне логике, те се опозиција позитивно : негативно успоставља као поштовање : кршење прописаних норми понашања. Тај кодекс такође има универзалну димензију (нпр. оданост владару, брачна верност, уважавање родитеља), али и локалне нијансе (од ословљавања до обредно-обичајних норми). Најопштије компоненте епског портрета усаглашене су и на основу супротстављања сфера својег и туђег света, јер и сама граница поседује једноставан сижерно-семантички потенцијал. Сегменти епске биографије веома су приљближени слојевима целокупне традиције, од ритуалне компоненте, митолошких и религијских представа до историјских чињеница пропуштених кроз поетичке законитости епике.

С друге стране, за разлику од синтагматских структура мита и бајке⁴⁸, епски јунак није једнодимензионалан. Он се развија, процењује и непрекидно „проверава“, јер је за епску идентификацију битно и ко се укључује у радњу и због чега то чини и на какав начин остварује циљ. Самим тим, епско **име** се „пуни“ одређеним садржајима⁴⁹, карактерним особинама, темпераментом, емоцијама, испољава се у конфликтним ситуацијама. Различитим уметничким средствима формирају се у свакој варијанти и у комплексу традиције изразите физиономије јунака и они се управо по томе разликују – међусобно и од ликова из читавог фолклорног фонда. Склапање биографије око самог имена и епско портретисање резултати су прожимања не само митско-историјских чинилаца, већ и садејства типских одредница са поступцима индивидуализације.⁵⁰ Због ове особености чини се да је немогуће Пропов морфолошки модел применити на законитости епске песме. Ипак, готово су парадоксалне две чињенице. Најпре,

⁴⁸ Е. М. Мелетински, *Поетика мита*, Београд, б.г, стр. 241

⁴⁹ М. Клеут, *Старина Новак – начин карактеризације лика у српскохрватским усменим песмама*, у зборнику: *Старина Новак и његово доба*, Београд, 1988, стр. 95–107; М. Клеут, *Име и жанр у народној поезији*, *Folklor u Vojvodini*, Novi Sad, 1998, 10, стр. 22–31.

⁵⁰ М. Braun, *Ideološko hiperbolisanje u srpskohrvatskim narodnim pesmama*, у: S. Koljević, *Ka poetici narodnog pesništva*, Београд, 1982, стр. 386–404.

мноштво интернационалних мотива уобличено је и према законитостима бајке и у складу са епским певавањем. И, затим, исти сижејни склоп у центар збивања поставља различито именоване јунаке.

Када се у први план поставе стабилни елементи епских конструкција, они показују понављање извесних функција, мање–више условљених сижејним склопом или фабуларним моделом. Те се радње везују за ликове независно од именовања, а у складу са типском подлогом на којој почива епски портрет.⁵¹ Већи степен формулативности у епским законитостима показују фабуле чија се основа заснива на етнографском језгру (обреди иницијације: женидба, двобој, смрт; змајеборство, отмица жене, инцест, сукоб сродника, прерушавање итд). Епске песме са наглашеном хроничарском компонентом изграђују особен синтагматички ланац, али се неретко додирују са скупином формула и архаичних модела. Та се веза може пратити и на општијем тематском плану (бојеви : двобоји; заседе у гори; опсада града), иако су чешће подударности у појединостима (гавран–гласоноша, кликовање виле, сновиђења, латентни или редукован систем табу–прописа).

Постојаност низа функција неминовно указује и на стабилност одређених делокруга. Но, за разлику од бајке у којој делокруг махом активира номенклатуру јунака, у епској стилизацији номенклатура подразумева делокруг, те се зато његови обриси теже распознају. Подвиг, најбитнији за поступке глорификације, остварује се у епско–етичкој равни и захтева основне протагонисте: **главног јунака** и **противника–непријатеља**. Природа оба делокруга подразумева активне и динамичке ликове. Иницијални сегменти приказују противника у доминантној позицији, да би, развојем догађаја, такав статус задобио главни јунак. Код даровитих певача портретисање ликова превазилази једноставну црно–белу технику. Психолошка продубљеност и емотивна димензија чини их рељефним, посебно у односу на типизирани ликови фолклорног фонда.

Епски сукоб мора бити мотивисан, а у досезању до славе важну улогу има фигура **владара**, тј. поглавара, **старешине** – породице, задруге, чете, дружине, државе. У систему мотивације конфликта значајно место може задобити и делокруг **жртве**. Занимљиво је да жртву, као и лик у улози владара, одликује статичност, што је својеврсна противтежа динамичном импулсу који управо ова два делокруга дају епском приповедању (владар

---

⁵¹ О аналогијама између епске песме и драме в. завршни одељак. Стабилни сегменти епске структуре приближавају се феномену *драматургичких функција* (Сурио), *актанцијалним моделима* (Гремас) и *актанцијалним системима* у драми (Иберсфелд). Ипак, за типологију епских ликова на основу радње и делокруга погодније полазиште представља Пропов морфолошки модел, уз наглашавање особености по којима се епске народне песме разликују од жанровског механизма усмене бајке.

позива у рат или у сватове; отета сестра/жена или заробљени побратим покрећу епски сукоб).

Везивни делокруг се у наративну конструкцију укључује на одређе-ним тачкама радње, у заплет, перипетију или кулминацију. Појављивање **саветодавца** и **помоћника** није неопходно, већ се ова два делокруга активирају у зависности од примарног сижејног обрасца. Саветодавац се у неким случајевима повезује са улогом **гласника** или се улогом гласника елиминише саветовање главног јунака.

На самој периферији епског платна, као својеврсни декоративни члан епског приказивања, образује се делокруг **колективних ликова**. Појављивање групе често је подупрто хиперболом и типским бројевима (1000 сватова, 12000 ратника), а заступљеност колективних ликова условњена је примарним фабуларним моделом и именовањем главног протагонисте. Мада скупина поприма оне особине које су својствене лику њиховог вође, активирање и удео колективних ликова у радњи потврђују не само стабилност, већ и динамичну природу епског делокруга. Догађа се да управо група постане најактивнији носилац акције и подвига (попут „сиротиње раје“ у покретању, замаху и снази Првог српског устанка).

Извесна флуидност базичног делокруга огледа се и у епској структури кроз однос између функција и вршиоца радње. Најјаснији тип представља делокруг који тачно одговара лику; али и епски систем обилује примерима у којима један лик обухвата два делокруга (нпр. невеста је и потенцијална жртва отмичара и главни јунак у једној од реализација делије–девојке, *Сестра Ђурковић–сердара*, Вук, СНП, III бр. 72). Такође се и у епици уочава укључивање више ликова у један, исти делокруг⁵². Такво умножавање је ретко у портретисању главног јунака, док се често у склопу осталих делокруга уочава дуплирање и триплирање ликова. Неизвршиве препреке које тазбина поставља пред младожењине сватове, на пример, савладава један јунак, али задаци могу бити подељени највиђенијим званицама. Тада не долази до дестабилизације делокруга главног јунака, јер се другим средствима и епизодама централна фигура заточника јасно разликује од осталих (*Женидба Душанова: Женидба Ђурђа Смедеревца*). Епска понављања такође утичу на заступљеност више актера у истом делокругу, тако што савет или извештај саопштавају различито именовани јунаци (Јерина саветује Ђурђа = мајка саветује Ђурђа; гавранови доносе извештај са Косова = рањеник доноси извештај са Косова).

Изузетно су значајни за епику и примери удвајања истог делокруга. Када поступак захвати функције непријатеља, потенцира се етичка димензија конфликта, иначе изузетно битна за епски систем, јер се повезује са глорификацијом главног јунака и детронизацијом антијунака. Опозиција

⁵² V. Prop, *Morfologija bajke*, Beograd, 1982, стр. 86–94.

своје/туђе се на особен начин шири моралним категоријама, јер је јунак приморан да се суочи са два противника, од којих један припада непријатељском табору, а други оличава издају из сопствених редова (Лазар : Мурат + Вук Бранковић; Момчило : Вукашин + Видосава; Страхинић : Алија + тазбина; Дојчин : Арапин + побратим Петар; Бајо Пивљанин : бег Љубовић + Његошевић Мато итд). У таквим процесима који захватају поделу улога, главни јунак делимично преузима и компоненте делокруга жртве. Статичност тог делокруга прелама се и при портретисању главног јунака, тако што се развојем радње истиче неоправданост поверења према издајнику. Понекад се чак наглашава одсуство главног јунака, било да он борави изван свога дома, или се активирају одговарајуће формуле (нпр. болест или сан).

Истовремено и стабилан и динамичан, базични делокруг допуњава се у епици општим одредницама, које подразумевају породичне односе и друштвени статус главних и споредних протагониста. Већ на том медијалном нивоу уочава се значај Вукове класификације по епским епохама. Делокруг владара, на пример, изразит је за „старија“ јуначка времена, а карактеризација варира и зависи од семантичког потенцијала личног имена (цар Немања, цар Стјепан, цар Лазар; султан; будимски краљ), односно од средине у којој се изводи усмена варијанта. Средња епска времена овај делокруг знатно ређе активирају, али се као ауторитет појављује харамбаша хајдучке или ускочке чете. Опеване борбе за ослобођење Црне Горе изразитије развијају делокруг старешине породице–братства, да би се у песмама о ослобођењу Србије делокруг владара-старешине максимално модификовао и саобразио улози војда.

На сличан начин и секундарна номенклатура у делокругу главног јунака зависи од епске епохе. Носиоци подвига означавају се и јасно препознају као: витез, витез-вазал, хајдук, ускок и устаник. Чак и употреба истог епитета потврђује удео примарног именовања у идентификацији епског јунака (војвода Момчило, војвода Пријезда, војвода Кајица : „три српске војводе“ – Катић Јанко, Вујица, Чупић Стојан; кнез Лазар : кнез Алекса Ненадовић, кнез Иван Кнежевић; барјактар Орловић Павле : Милић барјактар).

С друге стране, за именовање саветодавца, помоћника па и колективних јунака, епска епоха није толико пресудна. Епизодни ликови у епском систему су, заправо, заустављени на нивоу секундарног делокруга (верни слуга, стара мајка, ђаче самоуче, хитри неимари, стари игуман, господски сватови, љути оклопници итд). Они се одликују већим степеном типизираниости, а њихово појављивање (очекивано делање и препознавање) условљено је такође семантичким пољем оформљеним око имена главног актера. И делокруг противника је слабије условљен епском периодизацијом, тим пре што се издајство универзално везује за крвне и духовне сроднике. Не-

пријатељску страну доследно представљају Латини, Турци и Арапи или, још општије, бића са наглашеном фантастичном компонентом. Мада је њихово присуство у делокругу противника изразито у песмама „старијих“ времена (вила, змај), фантастични помоћници и гласници обухваћени су типским делокругом, независно од хронолошке деобе епике. Означавање жртве је такође мање зависно од епохе, о чему сведочи, на пример, постојаност модела змајборца, односно мегдана против Арапина, у свим епским временима.

Особеност технике епског певавања огледа се и у типу прстенасте композиције. Сцене разговора веома често уоквиравају ретроспективу, а такав склоп наизглед релативизује делокруг главног јунака У средишту конструкције нису ликови који воде дијалог, већ се предмет разговора усмерава на главног јунака или каталог ликова (ришћанска господа + Свети Сава < цар Немања; кнегиња Милица + Владета војвода < косовски ратници; Маргита девојка + Рајко војвода < владари и витезови из пређашњег доба; Кулинова када + гавранови < српски и турски јунаци у боју на Мишару). До које мере оквирна сцена није пресудна за систем функција и делокруга потврђују варијанте у којима се иницијални разговор заборавља у финалној позицији (*Дијоба Јакшића*, Вук, СНП, II, бр. 98; *Бој на Чокешини*, Вук, СНП, IV, бр. 26). Ако дијалог добије изразитији сужејни потенцијал, тада је успостављен и систем делокруга, што се огледа при суочавању цара са заробљеним јунаком.

Најпластичније је, свакако, представљен портрет главног јунака. Рељефност се постиже приказивањем његових поступака и односа са осталим члановима породице, представницима духовне и световне власти, па и опхођењем према непријатељу. Но, индивидуализација епских ликова увек почива на типским цртама, у којима се сабирају различити елементи митологије, религије, етике, историје и поезије. Именовање у епици има примарни значај за категорију јунака, а напоре са личним именом активирају се секундарни и базични делокруг. Троделна конструкција саставни је члан традиционалног и интернационалног фонда, а свако појединачно обликовање покреће различите поступке индивидуализације и зависи од низа чинилаца усмене комуникације. И условна типологија и епски лик додатно су повезани са талентом ствараоца, околностима импровизације и захтевима слушалаца. Секундарни и базични делокруг су својеврсни ослонци епских портрета. Ти оквири се током времена попуњавају новим епским именима, док поједина имена бледе када се за њих угаси интересовање колектива, остају омражена или се заборављају. Сложени процеси зависе од ширих друштвених и културно–историјских услова и они, заправо, остају вечите загонетке у традицији сваког народа, изазовне за тумачење националне баштине и повеснице.